

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Історичні аспекти становлення наукових кваліфікаційних робіт

Публічний захист письмових творів на наукові теми з метою отримання наукової кваліфікації розпочався ще в середні віки. Як правило, спеціальні наукові праці готували викладачі університетів. Через деякий час вони стали називатися «дисертаціями» (з латинської мови - дослідження, розміркування).

Поряд з дисертацією використовувалися й інші наукові роботи, зокрема трактати.

Дисертації та трактати готувалися як спеціальні наукові твори, які представляли на публічне обговорення та захист наукових результатів.

До XVI століття дисертації виконувалися в рукописному вигляді, а їх публічний захист відбувався у формі усної дискусії. Надалі стали з'являтися друковані дисертації, що вже мали статус кваліфікаційної роботи, на основі якої присвоювався вчений ступінь. Для його отримання здобувач наукового ступеня повинен був опублікувати наукову статтю й розіслати її вченим, які займалися цією проблемою.

Практика присудження наукового ступеня (інша назва вчений ступінь, академічний ступінь, точніше його частина; інколи — вчений титул) сягає часів перших західноєвропейських університетів. У XII столітті вперше ступінь доктора права був присуджений в Болонському університеті (1130 рік), а доктора медицини — у Салернському університеті (Італія). У XIII столітті Паризький університет запровадив ступінь доктор богослов'я (теології) (рис. 1.1). Спочатку титул доктора (лат. *Doctus* буквально «Науковець») і магістра (лат. *magister* — «вчитель») були близькими та взаємопов'язаними.

Ступеню доктора передував ступінь ліценціата (лат. *licenciatus* — «має право»), для одержання якого потрібно було скласти іспити й презентувати письмову роботу, а ступеню магістра — ступінь бакалавра (піздньолат. *Vassa-laureus* — «увінчаний лаврами»), який присуджувався особам, що успішно склали іспит за фахом. Ієрархічна система ступенів магістр — доктор склалася вже в XV-XVII століттях, та з поширенням університетів була введена у більшості країнах Європи і закріплена університетськими статутами. У тих університетах, де нижчі ступені

(бакалавр, ліценціат) скасовувалися, вимоги до них переносилися на вищі; у ряді країн для здобуття ступеня магістра був введений іспит за фахом. Присудження ступенів тривалий час супроводжувалося торжеством і церемонією, що символізувала вступ у вчене братство. При корпоративній організації університетів ступінь магістра давав право на заміщення посади викладача лише в стінах певного університету, тоді як присвоєння ступеня доктора було передумовою самостійного ведення наукової та дослідницької роботи.

У XVI-XVII століттях в університетах Італії та Німеччини склалася практика наукового керівництва дисертантами. Ця місія покладалася на доктора наук — наукового керівника (лат. *Padrone*, нім. *Doktorfater*), котрий визначав тему дисертаційного дослідження, оцінював наукові досягнення здобувача та проголошував дисертанта доктором. У XVII столітті з'являються перші друковані дисертації, а у XVIII столітті, з перетворенням університетів у державні установи, була започаткована процедура захисту дисертацій на колегіальному засіданні вченої ради. У XIX столітті присудження ступенів стало контролюватися державними органами та регламентувалося законодавством.

Ступінь доктора є вищим. У більшості зарубіжних країн найменування докторського ступеня не відображає детальної спеціалізації: найбільш розповсюджений науковий ступінь доктора філософії не означає спеціалізацію його носія саме у філософії, а може стосуватися широкого спектру як гуманітарних, так і природничих наук, від фізики і математики до філології. В університетах Великобританії і країн, які традиційно використовують британську систему організації університетів, науковий ступінь доктора філософії (англ. *Doctor of philosophy*) є найвищим, але присуджується також почесний ступінь доктор наук (англ. *Doctor of sciences*) для заслужених науковців.

У Франції та країнах, що використовують французьку систему вищої освіти, титул доктора охоплює кілька ступенів, найнижчий яких

Рисунок 1.1 — Нарада докторів у Парижському університеті (середньовічні рукописи)

доктор третього циклу (фр. *Docteur de troisieme cycle* — таким циклом вважаються 5-6-й роки навчання в університеті), наступні — доктор університету (фр. *Docteur de l'Universite*, що встановлена в 1897 році та присуджується за підсумками захисту дисертації і як полегшена щодо вимог призначається головним чином іноземцям) та державний доктор (фр. *Docteur de l'Etat*); вимагається подання двох друкованих дисертацій — головної (англ. *These principale*) на тему, обрану дисертантом, і додаткової (англ. *These complemen-taire*) на тему, визначену факультетом.

У 1935 році в Німеччині крім ступеня доктора наук був введений ступінь хабілітованого доктора (нім. *Doctor habilitatus*), що давав право на заміщення посади професора університету. В університетах ФРН у докторський диплом ставилась оцінка, отримана на докторському іспиті, а також оцінка захисту.

У багатьох академічних установах світу, починаючи з ХІХ століття, людині на знак визнання її наукових або інших заслуг може бути присуджений почесний ступінь доктора цієї установи (лат. *Honoris causa*, скорочено: *h.c.*, лат. *Doctor honoris causa*, скорочено: *D.h.c.*), що не потребує захисту дисертації, але і не надає прав звичайного доктора.

У Російській імперії наукові ступені вперше запроваджені «Указом про устрій училищ» від 24 січня 1803 року. Право присуджувати ступінь доктора спочатку було надано п'яти університетам: Харківському, Московському, Дерптському (Юр'ївському, пізніше Тартуському) та Казанському, а також Віленському університету, який мав особливу юрисдикцію. Пізніше право присуджувати наукові ступені отримали університети в Києві, Варшаві та Санкт-Петербурзі. З 1803 року на філософських та юридичних факультетах університетів передбачалося присудження з ступенів: кандидата університету, магістра і доктора, а на медичному факультеті — доктора медицини. Ступені присуджувалися на основі окремих університетських статутів. Протягом ХІХ століття правила і порядок присвоєння цих ступенів неодноразово змінювалися, а процедура їх здобуття була багатоетапною. Перший ступінь «кандидат університету» (від лат. *Candida* «біла тога» — призначений для заняття місця, посади, для обрання на певну посаду за чергою) присуджувався випускникам вишів, які закінчили університети з відзнакою, за наявності рукописної дисертації. Існували також кандидати комерції — золоті медалісти комерційних училищ. Процедура підготовки та публічного захисту дисертації на здобуття наукового ступеня магістра і доктора передбачала складання усних і письмових іспитів, подання роботи, її експертиза на факультеті й подальший публічний захист дисертації за участю спочатку одного, а рік потому - трьох офіційних і неофіційних опонентів. У 1819 році Міністерством народної освіти було затверджено єдине обов'язкове для всіх університетів імперії «Положення про виробництво в учені ступені», в котрому визначалися науки, за якими проводились екзаменаційні випробування на присудження наукових ступенів та згідно з котрим ступінь кандидата університету присуджувався всім випускникам, які на відмінно закінчили курс. Для інших здобувачів-випускників присудження

цього ступеня передбачало написання твору в присутності екзаменаторів. Магістерський іспит складався з двох питань, а докторський — з чотирьох, на які належало відповісти в письмовій формі. Докторські дисертації було прийнято писати на латині. Кандидат і доктор іменувалися за факультетом, а магістр отримував найменування за одним із 14 розрядів наук, уперше встановлених у практиці присудження наукових ступенів. Не варто ототожнювати ступінь кандидата університету та сучасний ступінь кандидата наук. Перший скоріше відповідає сучасному ступеню магістра, що присуджується після закінчення університету, тоді як ступінь магістра того часу був вищий за ступінь кандидата університету, за рівнем та складністю здобуття його можна порівняти з сучасним ступенем кандидата наук або доктора філософії.

Затвердження в ступені магістра та доктора здійснювалося Міністром народної освіти.

У 1837, 1844 та 1864 роках приймалися нові «Положення вимог до дисертацій», змінювалася кількість іспитів, номенклатура спеціальностей, з'явився дозвіл писати дисертації російською мовою, а не латинською як це було раніше у «Положенні про випробування на вчені ступені» від 1837 року, була зменшена кількість питань на докторському іспиті та розмежовані головні й додаткові предмети магістерських іспитів. Латинь стала обов'язковою мовою лише для дисертацій з класичної філології та медицини. Нововведення стосувались й розрядів наук: ступінь доктора без спеціалізації зберігався тільки для юристів (доктор права), також започатковані нові ступені (доктор математичних наук, доктор природничих наук, доктор загальної словесності та доктор східної словесності). Згідно з універсальним Статутом 1835 року було зміцнено і продовжено подальшу централізацію системи підготовки наукових кадрів. «Положенням про виробництво в учені ступені» 1844 року було змінено порядок складання магістерських та докторських випробувань, крім того кількість розрядів наук, з котрих присуджувався ступінь магістра, збільшилася до 22, а латинь, як обов'язкова мова дисертацій з класичної філології, була скасована (докторські дисертації з медицини писалися латиною до 1859 року).

Університетський статут 1863 року надав ученим радам право присвоювати заслуженим науковцям ступінь почесного доктора без захисту дисертації, а особам, які не мали ступеня магістра, і без іспиту.

До 1864 року дисертація, як правило, презентувалася на факультеті у вигляді рукопису або опублікованої книги. «Положенням про вчені ступені» 1864 року передбачалося попередня публікація магістерської і докторської дисертацій, а з 1884 року дисертації стали видавати друком тиражем не менше 300 примірників, автореферат дисертації не публікувався, проте був потрібний додаток до дисертації у вигляді тез обсягом не більше чотирьох сторінок. Частина дисертацій вручалася членам факультетського активу, інша надходила у продаж. Зміст і якість дисертації обговорювали в наукових колах. Захист дисертації проходив на засіданні факультету, в якому брали участь члени ради факультету та

охочі. Обсяг магістерської та докторської дисертації в другій половині XIX – на початку XX століття з гуманітарного профілю, як правило, становив 200-400 сторінок, дисертації фізико-математичних факультетів не перевищували 200 сторінок.

На дисертацію призначалися два офіційних опоненти (зазвичай, з числа професорів факультету, опоненти з інших університетів не запрошувалися), офіційними опонентами могли бути навіть викладачі, які не мали аналогічного наукового ступеня. За умови одноголосного голосування за магістерську дисертацію має бути присуджений науковий ступінь доктора наук. Рішення факультету затверджували вченою радою університету, а здобувачеві видавали диплом магістра або доктора наук.

У 1864 році були скасовані докторський іспит і затвердження дисертацій Міністерством народної освіти. Кількість розрядів наук збільшилася до 39, однаково як для магістрів так і докторів. Розряди наук, які визначали спеціалізацію науковця, стали відповідати поділу за кафедрами університетів.

У 1884 році кандидатський ступінь був скасований.

З 60-х років XIX століття рукописні дисертації змінилися друкованими, окрім того, на відміну від країн Західної Європи, стала практикуватися їх публікація у вчених записках та працях університетів і наукових товариств, а також у галузевих журналах. До дисертації додавалися друковані тези, що відображали основні наукові положення, які виносилися на захист. Дисертація, не допущена до захисту одним з університетів, могла бути представлена в іншому. Університетський статут 1884 року скасував ступінь кандидата університету й надав факультетам право в окремих випадках присуджувати ступінь доктора за магістерську дисертацію.

Указом про введення «Положення про виробництво в учені ступені» від 20 січня 1819 року, науковий ступінь доктора наук відносився до IX класу Табеля про ранги (спочатку присвоювався тільки службовцям Академії наук). Науковий ступінь доктора наук за статусом був нижчим колезького асесора але вищим колезького секретаря і титулувався «Ваше благородіє» та давав право на особисте дворянство. Надалі докторам наук стали присвоювати вищі статські чини (надвірного і навіть таємного радника), оскільки з 1803 року чин титулованого радника автоматично присвоювався магістрам і рівним їм. На початку XX століття докторам наук автоматично присвоювався чин дійсного статського радника (що забезпечувало отримання спадкового дворянства) з правом носіння мундира по відомству. Передбачалося, що це стимулюватиме магістрів до захисту докторських дисертацій, оскільки в той час через велику складність процедури захисту більшість професорів мала ступінь магістра, а звання професора давало чин статського радника (екстраординарного професора — чин колезького радника), хоча й без права носіння мундира. Окрім того, згодом професори могли отримати цей чин і за вислугою.

Після жовтневих подій 1917 року наукові ступені були скасовані розпорядженням Народного комісаріату освіти Російської Радянської

Федеративної Соціалістичної Республіки від 1 грудня 1918 року, як пережиток «старого режиму». Повністю була ліквідована університетська система самоврядування та університетська автономія, а викладачів стали готувати лише «Інститути червоної професури». Тому в 20—30-х роках ХХ століття в науковій пресі СРСР почалося широке обговорення необхідності створення нової системи наукових ступенів. 13 січня 1934 та у березні 1937 років постановами Радянського народного комісаріату РСФСР були відновлені наукові ступені кандидата наук (більш спрощений за вимогами присудження та меншою дисертацією ніж аналогічний) та доктора наук, встановлені кандидатські іспити та визначено порядок захисту дисертацій за аналогією дореволюційної системи академічних ступенів та з огляду на німецьку систему академічних ступенів. Право видачі дипломів наукових ступенів, яке раніше належало інститутам і університетам, було передано адміністративним органам: спочатку Кваліфікаційним комісіям при Наркоматах, АН СРСР, республіканським та галузевим академіям, а в 1934 році — заснованій загальносоюзній Вищій атестаційній комісії (ВАК) за клопотанням вишів і науково-дослідних установ. Присвоєння наукових ступенів спочатку виходило з ідеологічних міркувань: пріоритетність претендентів визначалася класовим походженням, їхньою партійністю та політичними поглядами. Того ж року ряд вишів (інститутів народної освіти) було перейменовано в університети, однак не постало питання про повернення університетської автономії в присудженні наукових ступенів. У 1937 році був визначений перелік галузей наук, за якими проводився захист дисертацій. Пізніше для присудження наукових ступенів були встановлені такі вимоги: подання друкованого автореферату дисертації (з 1949 року), обов'язкова наявність попередніх публікацій за темою дисертації (з 1958 року) та обмеження обсягу дисертації (з 1973 року). У 70-80-х роках кваліфікація фахівців здійснювалася за галузями: біологічні, ветеринарні, географічні, геолого-мінералогічні, медичні, педагогічні, психологічні (відокремлені від педагогічних у 1968 році), сільськогосподарські, технічні, фармацевтичні, фізико-математичні, хімічні та юридичні науки, а також мистецтвознавство та архітектура. Кожна галузь науки передбачала додаткові підрозділи — в цілому більше 500 спеціальностей. Протягом 1934—1986 років за планом у СРСР було захищено 518 700 дисертацій, з них 473 тисяч кандидатських і 45,7 тисяч докторських, тобто близько 11 тисяч робіт на рік (за винятком воєнних років), співвідношення ж докторів до кандидатів наук становило близько 1:10.

Дипломи доктора філософії, права та інші до 1918 року видавали в Харківському, Київському св. Володимира та Одеському (Новоросійському) університетах, до 1939 року — у найстарішому університеті України — Львівському (нині Львівський національний університет імені Івана Франка), до 1941 року — у Чернівецькому університеті.

Україна після розпаду СРСР успадкувала радянську систему наукових ступенів кандидата та доктора наук. У 2004 році Вищою атестаційною

комісією України було видано близько 5,5 тисяч наукових дипломів доктора і кандидата наук, у тому числі 708 докторів наук, тобто 13% науковців, офіційно допущено до вищих наукових посад. Близько 4,8 тисяч кандидатів наук могли працювати (нерідко, як і особи без ступеня) на нижчих наукових посадах.

При загальній єдиній системі наукових і університетських ступенів спостерігаються деякі відмінності в окремих країнах (табл. 1.1).

У Республіці Білорусь, Російській Федерації та Україні (до 2015-2016рр.) збереглася радянська модель підготовки та державної атестації наукових і науково-педагогічних кадрів з деякими місцевими модифікаціями.

Таблиця 1.1 — Особливості атестації наукових кадрів і присудження наукових ступенів у країнах Європи та Америки (за:uk.wikipedia.org., 2010)

Країна	Кількість наукових ступенів	Вищі повноваження щодо присвоєння наукових ступенів	Наявність закону про наукові ступені	Захист рукопису дисертації	Огляд статей	Потреба в авторефераті
1	2	3	4	5	6	7
Австрія	1	Університети	+	+	-	-
Бельгія (фр.)	1	Університети	+	+	+	-
Бельгія (гол.)	1	Університети	+	+	+	+
Білорусь	2	Президент і ВАК	-	+	+	+
Болгарія	2	Уряд і ВАК	+	+	-	+
Великобританія	1	Університети	-	+	+	+
Греція	1	Університети	+	+	-	+
Данія	1	Університети	+	+	+	-
Ірландія	1	Університети	-	+	-	-
Ісландія	1	Університети	+	+	-	+
Іспанія	1	Університети	+	+	+	+
Італія	1	Університети	+	+	-	-
Канада	1	Університети	-	+	-	-
Мальта	1	Університети	+	+	+	+
Нідерланди	1	Університети	+	+	+	-
Німеччина	2	Університети	+	+	-	-
Норвегія	1	Університети	-	+	+	-
Польща	2	Університети і ВАК	+	+	-	+

Продовження табл.1.1.

Португалія	2	Університети	+	+	-	-
Росія	2	Уряд і ВАК	-	+	+	+
Румунія	1	Уряд і ВАК	+	+	-	-
Словаччина	1	Університети	+	+	+	+
Словенія	1	Університети	+	+	-	-
США	1	Університети	-	+	+	-

Туреччина	1	Університети	-	+	-	+
Угорщина	2	Університети	+	+	-	-
Україна	2	Уряд	-	+	-	+
Фінляндія	1	Університети	+	+	+	+
Франція	1	Університети	-	+	-	-
Чехія	1	Університети і ВАК	+	+	-	+
Швейцарія	2	Університети	+	+	+	+

Наукові ступені

Магістр — це академічний ступінь, який відображає, насамперед, освітній рівень випускника вищої школи, що засвідчує наявність у нього знань, умінь та навичок, які притаманні для молодого науковця, котрий лише починає свою наукову діяльність.

Тобто, магістри — це спеціалісти, які володіють сучасними інформаційними технологіями, а також методами отримання та опрацювання наукової інформації. Магістри повинні знати та вміти:

- формулювати завдання дослідження;
- складати план дослідження;
- вести бібліографічну роботу із залученням сучасних інформаційних технологій;
- вибирати необхідні методи дослідження, модифікувати існуючі та розробляти нові методи, виходячи із завдань конкретного дослідження;
- опрацьовувати отриманні результати, аналізувати та осмислювати їх з урахуванням літературних даних;
- представляти результати наукової роботи у вигляді звітів, рефератів, статей, що оформлюються відповідно до встановлених вимог [Лудченко А., С. 25].

Кандидат наук (доктор філософії)

Перший науковий ступінь — кандидат наук (доктор філософії), що здобувається особою, яка має ступінь магістра або ступінь вищої освіти спеціаліста, і, зазвичай, навчається в аспірантурі вищого навчального закладу або науково-дослідної установи. Нормативний термін навчання становить 4 роки. Здобуття ступеня кандидата наук (доктора філософії) передбачає складання кандидатського мінімуму, опублікування певної кількості наукових статей, і публічний захист кандидатської дисертації. Присудження наукового ступеня кандидата наук (доктора філософії) здійснюється спеціалізованими вченими радами вишів (факультетів) або науково-дослідних установ (додаток).

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про вищу освіту» результати навчання та науково-дослідницької діяльності аспірантів мають бути представлені через набуття ними теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексу проблем у галузі «Освіти та дослідницької діяльності», оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності,

а також проведення власного дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичну та практичну значущість.

Основні результати навчання та науково-дослідницької діяльності аспірантів мають бути представлені такими складовими:

1. Прослуховування за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» курсів та спецкурсів в обсязі 60 кредитів.

2. Складання заліків та екзаменів відповідно до навчального плану теоретичної підготовки.

3. Проходження та успішний захист виробничої практики (асистентської).

4. Підготовка дисертаційної роботи, яка рекомендована кафедрою до захисту на спеціалізованій вченій раді.

5. Публікація за темою дисертації не менше 5-ти статей у фахових виданнях, з яких не менше як 1 стаття має бути опублікована у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз даних, а також не менше 3-х тез.

6. Апробація результатів дисертаційної роботи шляхом участі в роботі не менше 3-х вітчизняних та міжнародних конференцій.

7. Впровадження результатів науково-дослідницької роботи у практичну діяльність — не менше 3-х.

Сучасний науковий ступінь кандидата наук уперше впроваджений 13 січня 1934 року постановою Ради народних комісарів Союзу Радянських Соціалістичних Республік та до 1991 року був першим науковим ступенем в 15 союзних республіках СРСР. Кандидат наук також існував у деяких країнах Ради Економічної Взаємодопомоги: Болгарії (болг. Кандидат наук, скасований лише в середині 1990-х років), Чехословаччині (словац. Kandidát vied Словаччини ліквідований у 1996 році, чеськ. Kandidát věd Чехії — у 1998 році). Кандидат наук мав право брати участь у конкурсі на заміщення посади доцента, старшого наукового співробітника, завідувача кафедри, лабораторією у вищій або науково-дослідній установі та захищати дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора наук. У 1971 році в СРСР кандидатський ступінь мали 249,2 тисяч наукових працівників, а в 1972 право прийому до захисту кандидатських дисертацій було надано майже одній тисячі вищів і науково-дослідних установ. На сьогодні науковий ступінь кандидата наук присуджується лише в Білорусі, Росії та Україні.

Доктор наук

Науковим ступенем вищого рівня є доктор наук, що здобувається особою, яка має науковий ступінь кандидата наук і, зазвичай, перебуває в докторантурі вищого навчального закладу або науково-дослідної установи. Здобуття ступеня доктора наук передбачає проведення оригінальних наукових досліджень, отримання наукових результатів, які мають суттєву наукову новизну й практичне значення, їх опублікування в наукових виданнях та публічний захист дисертації. Термін навчання в докторантурі на загальних умовах не перевищує 2 років (додаток).

Ступінь доктора наук уперше був введений в університетах Російської імперії в 1819 році та присуджувався особам, які мали ступінь магістра та

захистили докторську дисертацію. Починаючи з 13 січня 1934 року він був дійсний як науковий ступінь наукових працівників та присуджувався Вищою атестаційною комісією (ВАК) за клопотанням вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ особі, яка мала, як правило, науковий ступінь кандидата наук або вчене звання професора, що опублікувала великі наукові праці й публічно захистила дисертацію в раді вишу чи наукової установи, та їй надавалося право прийому до захисту докторської дисертації. Дисертація була самостійною науково-дослідною роботою, містила теоретичні узагальнення та вирішувала наукові проблеми, що становили значний внесок у науку і практику. Окрім дисертації, міг подаватися підручник для ВНЗ, що був самостійною науковою або науково-методичною роботою здобувача. У виняткових випадках ступінь доктора наук ВАКом присуджувався без захисту дисертації особам, відомими видатними науковими працями, відкриттями й винаходами, а також за сукупністю виконаних наукових робіт.

1.2. Організаційно-правові основи виконання кваліфікаційних наукових робіт в Україні

У структурі освітнього простору України до другого рівня належить підготовка магістрів, а до третього – підготовка докторів філософії. За Законом України «Про вищу освіту» освітні (наукові) програми розробляються відповідно до рівнів, ступенів і кваліфікацій вищої освіти.

У Розділі II. «Рівні, ступені та кваліфікації вищої освіти» Закону України «Про вищу освіту» встановлена нова система рівнів і ступенів вищої освіти, що є повноструктурною і загалом сумісною з переліками рівнів (циклів) і ступенів вищої освіти, визначеними сучасними міжнародними документами, такими як:

- Міжнародна стандартна кваліфікація освіти версії 2011 р. (МСКО - 2011);
- Рамка кваліфікації Європейського простору вищої освіти (QF ENEA, РК ЄПВО, 2005 р.);
- Європейська рамка кваліфікацій для навчання впродовж життя (EQF LLL ЄРК НВНС, 2008 р.).

Частиною 1 Статті 5. Закону України «Про вищу освіту» Рівні та ступені вищої освіти визначено, що:

«1. Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється на таких рівнях вищої освіти:

- початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти;
- перший (бакалаврський) рівень;
- другий (магістерський) рівень;
- третій (освітньо-науковий) рівень;
- науковий рівень».

Законом України «Про вищу освіту» визначено нову галузеву ієрархічну структуру вищої освіти, а саме: галузі знань, спеціальності та

спеціалізації. Галузі знань і спеціальності мають замінити напрями підготовки і спеціальності попереднього закону шляхом їх сутнісного перегляду й суттєвого укрупнення. Визначення і упровадження спеціалізацій залишається справою вищого навчального закладу відповідно до права на академічну автономію.

За галуззю «Фізичне виховання і спорт» визначена наукова спеціальність для третього (освітньо-наукового) рівня – 017 «Фізична культура і спорт».

До організаційно-правових основ підготовки кваліфікаційних наукових робіт, окрім «Закону про вищу освіту» також належать:

- вимоги «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. №644 із змінами і доповненнями, затвердженими постановами Кабінету Міністрів України від 22 липня 1999 р. №1336 і від 14 березня 2001 р. №229 «Положення про спеціалізовану вчену раду», затвердженого наказом ВАК України від 21.01.2000 р. №448 із змінами і доповненнями;

- вимоги пункту 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567.

Окрім вищезазначеного, варто зауважити, що підготовка кваліфікаційних наукових робіт має здійснюватися відповідно до організації навчального процесу у вищих навчальних закладах.

1.3. Формування компетентностей здобувачів вищої освіти за ступенями магістра та доктора філософії

Одним із головних завдань, що покладаються на здобувачів вищої освіти за ступенями магістра та доктора філософії в процесі науково-дослідної роботи у ВНЗ є формування компетентностей.

На сучасному етапі компетентності поділяються на два рівні: *предметно-специфічні (фахові) компетентності (subject specific competences)* та *загальні компетентності (generis competences, transferable skills)*.

Предметно-специфічні компетентності залежать від предметної області, на їх основі визначається профіль освітньої програми та кваліфікація випускника.

До загальних компетентностей належать: здатність до навчання, креативність, володіння іноземними мовами, базовими інформаційними технологіями тощо.

Характеристики фахових компетентностей випускників аспірантури за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт» подано у табл. 1.2.

Таблиця 1.2 — Характеристика загальних і фахових компетентностей випускників аспірантури за спеціальністю 017 «Фізична культура і спорт»

Вид компетентності	Зміст компетентності
1. Загальні компетентності	
1.1. Дослідницькі	<p>1.1.1. Здатність до критичного мислення, зокрема, уміння застосовувати критичне мислення до аналізу результатів власного наукового дослідження, його наукової новизни, теоретичного і практичного значення</p> <p>1.1.2. Уміння з нових дослідницьких позицій формулювати загальну методологічну базу власного наукового дослідження, усвідомлювати його актуальність, мету і значення для розвитку інших галузей науки, суспільно-політичного, економічного життя, національної чи світової духовної культури</p> <p>1.1.3. Здатність до участі в міждисциплінарних проектах та вміння використовувати результати наукових досліджень інших галузей науки для досягнення цілей власного наукового дослідження</p> <p>1.1.4. Уміння ефективно використовувати сучасну методологію наукового пізнання та новітні методи наукових досліджень</p> <p>1.1.5. Ініціювати, організовувати та проводити комплексні теоретичні та експериментальні дослідження в галузі науково-дослідницької та інноваційної діяльності, які приводять до отримання нових знань</p> <p>1.1.6. Проводити власні оригінальні наукові дослідження, які містять наукову новизну, мають важливе теоретичне та практичне значення</p> <p>1.1.7. Уміння кваліфіковано відобразити результати наукових досліджень у наукових статтях та тезах, опублікованих як у фахових вітчизняних виданнях, так і у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз</p> <p>1.1.8. Здатність професійно презентувати результати своїх досліджень на міжнародних наукових конференціях, семінарах для вітчизняного та світового співтовариства</p> <p>1.1.9. Уміння працювати з літературними каталогами, базами даних зі спеціальності та наукометричними базами</p>

Продовження таблиці 1.2.

1.1.10. Володіти навичками застосування синергетичної методології в науково-дослідницькій та педагогічній діяльності, знаннями про фундаментальні засади сучасної наукової картини світу
1.1.11. Знання соціальної історії галузі науки, за якою здійснюються власні дослідження, усвідомлення місця результатів власного наукового дослідження у суспільному житті

**1.2.
Комунікативні**

1.2.1. Здатність вільно застосовувати рідну та іноземну (в першу чергу - англійську) мову в науковій роботі, науково-педагогічній та інноваційній діяльності, у практиці повсякденного спілкування в режимі реального часу
1.2.2. Здатність до написання українською та іноземною мовою власних наукових творів різного змісту та обсягу (наукова стаття, автореферат, тези конференції, наукова доповідь, запит на науковий грант, договір про співпрацю, звіт з наукової роботи, дисертація тощо)
1.2.3. Здатність до написання українською та іноземною мовою власних науково-педагогічних творів різного змісту та обсягу (робоча навчальна програма, текст лекції, розділи в навчальному посібнику, підручнику тощо)
1.2.4. Здатність усно практично використовувати іноземну мову в науковій, інноваційній та педагогічній діяльності (усний виступ на конференції, використання іноземної мови у ділових переговорах щодо комерціалізації результатів наукового дослідження, проведення іноземною мовою лекцій з нормативних курсів та спеціальних курсів за профілем кафедри, консультування студентів іноземною мовою, проведення іноземною мовою одноразових презентаційних та профорієнтаційних лекцій для різних категорій слухачів тощо)
1.2.5. Уміння та навички використовувати сучасні інформаційні та комунікативні технології при спілкуванні, обміні інформацією, зборі, аналізі, обробці, інтерпретації даних та представленні результатів
1.2.6. Здатність працювати з наукометричними базами даних з метою виконання власного наукового дослідження та вміння використовувати інтернет-технології для організації і забезпечення власної наукової, педагогічної та інноваційної діяльності, у підготовці наукових публікацій, звітів, ділової та особистої документації.
1.2.7. Здатність до практичного використання у власній педагогічній діяльності інформаційних технологій дистанційного навчання, в організації та проведенні наукових заходів (конференції, наукові семінари, майстер-класи тощо)
1.2.8. Спроможність ефективно працювати в команді
1.2.9. Уміння ефективно працювати самостійно
1.2.10. Уміння працювати з експертами

1.3. Управлінські	1.3.1. Здатність брати участь в організації роботи кафедри, інституту (факультету), університету, знати та розуміти принципи організації роботи науково-дослідного сектору/лабораторії/, науково-дослідної теми за профілем навчання (розподіл функціональних обов'язків, технічне завдання НДР, місце науково-дослідного сектору/лабораторії у системі наукової роботи факультету та університету тощо)
	1.3.2. Знати основи управління науково-дослідним сектором/лабораторією, основи управління науково-дослідною роботою інституту (факультету) й університету (план роботи, регламент, індикатори)
	1.3.3. Уміння приймати рішення в нестандартних ситуаціях (зміна технічного завдання, коригування планів, звільнення працівників тощо)
	1.3.4. Уміння формувати команду дослідників для вирішення локальної задачі (проведення експерименту, збору інформації, підготовки пропозицій)
	1.3.5. Уміння раціонально та ефективно використовувати наявні кадрові та матеріальні ресурси для виконання поставлених завдань
1.4. Науково-педагогічні	1.4.1. Здатність брати участь в організації науково-педагогічної роботи профільної кафедри, знати та розуміти принципи організації роботи профільної кафедри (розподіл функціональних обов'язків, розподіл педагогічного навантаження, місце кафедри в системі науково-дослідної роботи інституту (факультету) й університету)
	1.4.2. Практичне вміння створювати власні науково-педагогічні твори за профілем кафедри (робоча навчальна програма, конспект лекцій, навчально-методичний комплекс, розділи навчально-методичного посібника, навчального посібника, підручника, практикуму, вміння проводити, практичні, семінарські заняття, консультації, керувати самостійною роботою тощо)
	1.4.3. Вміння планувати й ефективно використовувати час у науковій та педагогічній роботі. Вибирати й ефективно використовувати сучасні освітні технології, методи й засоби навчання з метою забезпечення високого рівня особистісного та професійного розвитку студента. Здійснювати науково-дослідницьку роботу у вищому навчальному закладі, у тому числі, керівництво науково-дослідницькою роботою студентів
1.5. Етичні	1.5.1. Дотримання норм наукової етики щодо здійснення наукової діяльності та проведення власного наукового дослідження
	1.5.2. Знання провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, наукових шкіл та фундаментальних праць у галузі дослідження, вміння формулювати мету власного наукового дослідження як складову загальноцивілізаційного процесу
2. Фахові компетентності	

2.1. Організація педагогічного спостереження	2.1.1. Уміння розробляти програмно-методологічні питання педагогічного спостереження. 2.1.2. Уміння розробляти методологію вибіркового обстеження. 2.1.3. Уміння розробляти програму одноразових педагогічних спостережень, опитувань, моніторингу та ін.
2.2. Збирання, опрацювання та аналіз інформації	2.2.1. Уміння самостійно збирати, опрацьовувати, узагальнювати та всебічно аналізувати статистичну інформацію про процеси, що відбуваються в тренувальному процесі та змагальній діяльності спортсменів збірних команд України та її регіонів. 2.2.2. Уміння самостійно розробляти та запроваджувати статистичну методологію, яка базується на результатах наукових досліджень, міжнародних стандартах та рекомендаціях. 2.2.3. Уміння здійснювати перевірку якості статистичної інформації. 2.2.4. Уміння удосконалювати педагогічні методи та методологію педагогічного дослідження
2.3. Побудова моделей в спорті та перевірка адекватності	2.3.1. Здатність самостійно розробляти моделі підготовки, підготовленості та змагальної діяльності спортсменів, формувати для них відповідну адекватну інформаційну базу, здійснювати аналітичне супроводження розробленої моделі
2.4. Визначення та верифікація прогнозних оцінок	2.4.1. Здатність самостійно здійснювати прогнозування та аналізувати рівень достовірності прогнозних оцінок

Компетентності за болонською класифікацією другого магістерського рівня освіти за Законом України «Про вищу освіту» представлені в табл. 1.3, третього рівня вищої освіти – у табл. 1.4.

Загальні компетенції за проектом ЄС Тьюнінг подано у табл. 1.5.

Таблиця 1.3 — Другий (магістерський) цикл вищої освіти за болонською класифікацією, (другий (магістерський) рівень вищої освіти за Законом України «Про вищу освіту»)

1	Предметно-специфічні компетентності		Загальні компетентності	
	Англійське написання	Український переклад	Англійське написання	Український переклад
	2	3	4	5
Спільні як для вчительської (педагогічної) освіти (teacher education), так і для освітніх наук/досліджень (education sciences/studies)				
1.	Competence in collaborative problem solving of educational issues in a variety of contexts	Компетентність спільного вирішення освітніх проблем у різних контекстах	Research skills Leadership skills	Дослідницькі навички Лідерські навички
2.	Ability to adapt practices to specific educational contexts	Здатність адаптації практики в конкретних освітніх контекстах	Communication skills, including ability to communicate in advanced professional registers	Комунікаційні навички, включно із здатністю спілкуватися в провідних професійних журналах
3.	Development of knowledge and understanding in their chosen area of professional specialization in a major educational field – educational management and administration; curriculum studies; educational policy; adult education; learning difficulties; children’s literature	Розвиток знання і розуміння в обраній професійній спеціалізації за основним предметом освітньої галузі – освітнім менеджментом та управлінням; вивченням навчальних програм; освітньою політикою; освітою дорослих; труднощами в навчанні; дитячою літературою	Ability to reflect upon and evaluate own performance Development of advanced cognitive skills associated with knowledge development and creation	Здатність обмірковувати й оцінювати власну роботу Розвиток сучасних пізнавальних навичок, пов’язаних з розвитком знань і творчістю
4.	Ability to use research appropriate to discipline to inform their practices	Здатність використовувати адекватні дисципліні дослідження, щоб інформувати практику		
5.	Ability to reflect on values appropriate to educational activities	Здатність осмислювати відповідні навчальним заходам цінності		

Таблиця 1.4 — Третій (докторський) цикл вищої освіти за болонською класифікацією, (третій (освітньо-науковий) рівень вищої освіти за Законом України «Про вищу освіту»)

№п /п	Предметно-специфічні компетентності		Загальні компетентності	
	Англійське написання	Український переклад	Англійське написання	Український переклад
1	2	3	4	5
Спільні як для вчительської (педагогічної) освіти (teacher education), так і для освітніх наук/досліджень (education sciences/studies)				
1	Acquisition and understanding of a substantial body of knowledge which is at the forefront of a field of learning in the field of Education; Exercise personal responsibility and largely autonomous initiative in complex and unpredictable situations, in professional or equivalent contexts related to Education as a broad field	Набуття і розуміння суттєвого обсягу авангардних знань щодо навчання в галузі освіти. Розвиток особистої відповідальності та значною мірою автономної ініціативи в складних і непередбачуваних ситуаціях, у професійних або еквівалентних контекстах, пов'язаних з освітою як широкою галуззю	The creation and interpretation of new knowledge, through original research, or other advanced scholarships, of a quality to satisfy review by peers at national and international levels	Створення та інтерпретація нових знань через оригінальне дослідження або інші передові вчення такої якості, що задовольняють вимоги рецензентів на національному та міжнародному рівнях
2.	Learn to critique the broader implications of applying knowledge to particular educational and professional contexts	Учитися критикувати широкі наслідки застосування знань до конкретних освітніх та професійних контекстів	Ability to demonstrate a significant range of the principals skills, techniques, tools, practices and/or materials which are associated with a field of learning	Здатність демонструвати значний діапазон керівних навичок, методів, інструментів, практик та/або матеріалів, які пов'язані з галуззю навчання
3.	Scrutinise and reflect on social norms and relationships within their particular field of Education and lead action to change them	Ретельно досліджувати та осмислювати соціальні норми і відносини у межах своєї конкретної галузі освіти і проводити діяльність, щоб змінити їх	Develop new skills, techniques, tools, practices and/or materials	Розвивати нові навички, методи, інструменти, практики та/або матеріали

Продовження табл. 1.4

4.	Capacity to conduct (original) research; demonstrate the ability to perform independent, original and ultimately publishable research in the different fields of Education and/or school pedagogy	Здатність здійснювати (оригінальні) дослідження. Демонструвати здатність виконувати незалежні, оригінальні і, зрештою, придатні для опублікування дослідження в різних галузях освіти та/ або шкільної педагогіки	Respond to abstract problems that expand and redefine existing procedural knowledge Communicate results of research and innovation to peers	Відповідати на абстрактні проблеми, які розширюють і переглядають існуючі процесуальні знання. Доводити результати досліджень та інновацій до колег
5.			Engage in critical dialogue; lead and originate complex social processes within their professional domain; critical competences, i.e. critical and self-critical abilities	Брати участь у критичному діалозі; проводити та розпочинати складні соціальні процеси у своїй професійній області; критичні компетентності, тобто критичні і самокритичні здатності
1.			Presentation and defense in public of scientific studies	Публічне представлення та захист наукових досліджень
2.			Creativity	Креативність

Таблиця 1.5 — Загальні компетентності за проектом ЄС Тьюнінг

№ П	Англійське написання	Український переклад
1	2	3
1	Ability for abstract thinking, analysis and synthesis	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу
2	Ability to apply knowledge in practical situations	Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях
3	Ability to plan and manage time	Здатність планувати та управляти часом
4	Knowledge and understanding of the subject area and understanding of the profession	Знання та розуміння предметної області та розуміння професії
5	Ability to communicate both orally and through the written word in native language	Здатність спілкуватися рідною мовою як усно, так письмово
6	Ability to communicate in a second language	Здатність спілкуватися другою мовою
7	Skills in the use of information and communications technologies	Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій
8	Ability to undertake research at an appropriate level	Здатність проведення досліджень на відповідному рівні
9	Capacity to learn and stay up-to-date with learning	Здатність вчитися і бути сучасно навченим
10	Ability to search for, process and analyse information from a variety of sources	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел
11	Ability to be critical and self-critical	Здатність бути критичним і самокритичним
12	Ability to adapt to and act in new situation	Здатність до адаптації та дії в новій ситуації
13	Capacity to generate new ideas (creativity)	Здатність генерувати нові ідеї (креативність)
14	Ability to identify, pose and resolve problems	Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми
15	Ability to make reasoned decisions	Здатність приймати обґрунтовані рішення
16	Ability to work in a team	Здатність працювати в команді
17	Interpersonal and interaction skills	Навички міжособистісної взаємодії
18	Ability to motivate people and move toward common goals	Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети
19	Ability to communicate with nonexperts of one's field	Здатність спілкуватися з нефаківцями своєї галузі
20	Appreciation of and respect for diversity and multiculturality	Цінування та повага різноманітності та мультикультурності
21	Ability to work in an international context	Здатність працювати в міжнародному контексті
22	Ability to work autonomously	Здатність працювати автономно
23	Ability to design and manage projects	Здатність розробляти та управляти проектами
24	Commitment to safety	Прихильність безпеці

Продовження таблиці 1.5

25	Spirit of enterprise, ability to take initiative	Дух підприємництва, здатність виявляти ініціативу
26	Ability to act on the basis of ethical reasoning	Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів)
27	Ability to evaluate and maintain the quality of work produced	Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт
28	Determination and perseverance in the tasks given and responsibilities taken	Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків
29	Commitment to the conservation of the environment	Прагнення до збереження навколишнього середовища
30	Ability to act with social responsibility and civic awareness	Здатність діяти соціально відповідально та громадянські свідомо
31	Ability to show awareness of equal opportunities and gender issues	Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми

Резюме

У розділі викладені історичні аспекти становлення наукових кваліфікаційних робіт, представлено історичну хронологію присудження наукових ступенів магістра, кандидата наук і доктора наук у різних країнах та в Україні, подано організаційно-правові основи виконання кваліфікаційних наукових робіт, а також здійснена характеристика фахових і загальних компетентностей магістрантів та аспірантів.

Використана та рекомендована література

Гуревич Р.С., Сидоренко, В.Д., Кадемія, М.Ю. (2010) Як підготувати і захистити дипломну роботу? (для студентів педагогічних вищих навчальних закладів очних та заочних форм навчання освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр-спеціаліст-магістр»). Вінниця: ТОВ «Планер». 80 с.

Довідник здобувача наукового ступеня: Зб. норм. док. та інформ. матеріалів з питань атестат. наук. кадрів вищої кваліфікації (2011). Упоряд. Ю. І. Цеков за редакцією В. Д. Бондаренка. 5-е вид., випр. і допов. К.: Ред. «Бюл. Вищої атестат. коміс. України»: Вид-во «Голока». 56 с.

Закон України «Про вищу освіту» / [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/swow/1556-18> (15/10/2014).

Коломієць Д.І., Мала Ю.В.(2014) Удосконалення форм і методів навчання у вищій школі //Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. Одеса. №7-8. С.86-93.

Костюкевич В.М., Воронова В.І., Шинкарук О.А., Борисова О.В. (2016) Основи науково-дослідної роботи магістрантів та аспірантів у вищих навчальних закладах (спеціальність: 017 Фізична культура і спорт): Навчальний посібник. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД». 554 с.

Кузин Ф. А. (2000) Диссертация: методика написания. Правила оформления. Порядок защиты. Практическое пособие для докторантов, аспирантов, магистрантов. М.: «Осв - 89». 320 с.

Лудченко А.А., Лудченко Я.А. Примак Т.А. (2001) Основы научных исследований: учеб. пособие / А. А. Лудченко. К. : Из-во "Знания", КОО. 113 с.

Мокін Б.І., Мокін О.Б. (2014) Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ. 180 с.

Рашкевич Ю.М. (2014) Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: Монографія. Львів: Вид-во Львівської політехніки. 168 с.

Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації (2014) Авт.: Захарченко, В. М., Луговий, В. І., Рашкевич, Ю. М., Тагапова, Ш. Б. / За ред. В. Г. Кременя. К.: ДП НВУ «Пріоритети». 120 с.

Технологія підготовки магістерських робіт за спеціальністю «Спорт (за видами)»: навч.-наоч. посіб. для студ. вищих навч. закладів фіз. виховання і спорту (2015) /С.Ф. Матвеев, О.В. Борисова, І.О. Когут та ін.]. К. 215 с.

[Електронний ресурс]: uk.wikipedia.org

100 ЗАПИТАНЬ і 100 ВІДПОВІДЕЙ про підготовку і атестацію наукових і науково-педагогічних працівників. Довідник (2003)./Автор–Упорядник Ю. І. Цеков. За редакцією першого заступника голови ВАК України Р. В. Бойка. К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України» видавництва «Толока». 80 с.

Запитання для самоконтролю

1. Коли і де стали присуджуватися наукові ступені?
2. Дати визначення понять «магістр», «кандидат наук», «доктор наук».
3. В яких університетах України в складі Російської імперії вперше були впроваджені наукові ступені?
4. Які особливості присудження наукових ступенів у країнах Європи та Америки?
5. Охарактеризуйте наукові ступені магістра, кандидата наук (доктора філософії), доктора наук.
6. Які організаційно-правові основи виконання кваліфікаційних наукових робіт в Україні?
7. Назвіть рівні вищої освіти в Україні?
8. Охарактеризуйте класифікацію компетентностей виконавців кваліфікаційних наукових робіт?